

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ. տնտեսությունից դեպի իրական կյանք

Հանրապետությունում իրականացվող երկրորդ սերնդի տնտեսական բարեփոխումների արդյունավետությունը, մեր համոզմամբ, մեծապես պայմանավորված է ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին մարտահրավերներին համարժեք արձագանքելու կարողությամբ: Եթե ներքին մարտահրավերները, հիմնականում, կարող են գնահատվել տնտեսական սպառնալիքների արժեչափման տիրույթում և արտահայտել պետության՝ տնտեսական անվտանգության ապահովման համապատասխան ներուժը, ապա արտաքին մարտահրավերները, բացի արտաքին տնտեսական սպառնալիքների վնասագերծման հրամայականից, պահանջում են նաև տնտեսական դիվանագիտության հստակ ուղղվածություն և ծրագիր:

Ակնհայտ է, որ տնտեսական դիվանագիտության էությունը, ձևերը և դրսևորումները տարբեր են տնտեսության զարգացման տարբեր մակարդակներ ունեցող երկրներում:¹ Միաժամանակ, ժամանակակից աշխարհում գրեթե յուրաքանչյուր պետություն առանձնակի ուշադրություն է դարձնում քաղաքական գործընթացներում տնտեսական շահերի արժևորմանը, միջազգային տնտեսական կապերի զարգացման օրինաչափություններին, պետության նոր դերի բացահայտմանը՝ արտաքին տնտեսական կապերի կարգավորման գործում: Հետևաբար, անհրաժեշտություն է առաջացել ինչպես գործնական, այնպես էլ գիտական և տեսական առումներով համապատասխան մոտեցումներ և մեթոդաբանական հիմքեր ձևավորել տնտեսական դիվանագիտության և դրա զարգացման հնարավոր ուղղությունների վերաբերյալ: Ընդամին, կարևորվում են միջազգային տնտեսական հարաբերություններում տնտեսական գործակալների մասնակցության բարձր արդյունավետության և նպաստավոր պայմանների ապահովման, պետական խնդիրների լուծման մեթոդների և միջոցների դիվանագիտական առանձնահատկությունների հիմնահարցերը:

Առանձնապես կարևորվում է տնտեսական դիվանագիտության հայեցակարգի մշակման անհրաժեշտությունը տնտեսական գլոբալացման ներկա փուլում, երբ ազգային տնտեսության վրա վերջինիս ոչ միանշանակ գնահատվող ազդեցությունները ստիպում են նոր ելքեր որոնել իրավիճակի կայունացման և հետագա առաջընթացի համար: Ինչպես պետական կառավարման մարմինները, այնպես էլ երկրի տնտեսագիտական վերնախավը պետք է ավելի հստակ խնդիրներ ձևակերպեն անկախացումից ի վեր ստեղծված Հայաստանի դիվանագիտական կառույցներին՝

¹ R. Saner, L. Yiu, *International Economic Diplomacy: Mutations in Post-modern Times*, Discussion Papers in Diplomacy, Netherlands Institute of International Relations “Clingendael”, s.10
http://www.transcend.org/t_database/pdfarticles/318.pdf

տնտեսությանն աջակցող, տնտեսությանը ծառայող դիվանագիտություն ձևավորելու և համարժեք բանհմաց կադրեր կրթելու նպատակով:

Հատկանշական է, որ համաշխարհային տնտեսության դինամիկ զարգացումներն իրենց անմիջական ազդեցությունն են թողնում տնտեսական դիվանագիտության ձևերի, մեթոդների, գործիքակազմի և սկզբունքների վրա, միաժամանակ ընդլայնելով նաև դրա սուբյեկտների շրջանակը: Ներկայումս տնտեսական դիվանագիտության կարևորագույն սուբյեկտներ են հանդիսանում ոչ միայն պետությունները և միջազգային կազմակերպությունները, այլև տարեցտարի ավելացող տարածաշրջանային տնտեսական և ֆինանսական կազմակերպությունները, մասնագիտացված կառույցները, մասնավոր ընկերությունները և ոչ կառավարական հասարակական կազմակերպությունները /արդյունաբերողների և գործարարների միություններ, առևտրային պալատներ/, ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք և այլ սուբյեկտներ: Էական փոփոխություններ են կրել տնտեսական դիվանագիտության ինչպես գործիքակազմն ու զինանոցը, այնպես էլ ժամանակակից տեխնոլոգիաները: Դրանք առավել հաճախակի օգտագործվում և կատարելագործվում են երկկողմ և բազմակողմ բանակցությունների ժամանակ:² Նշված գործոնները մասնակիորեն օգտագործվեցին հատկապես Հայաստանի Հանրապետության Առևտրի համաշխարհային կազմակերպությանն /ԱՀԿ/ անդամակցությանը նախորդած շրջանում, երբ երկկողմ և բազմակողմ ձևաչափերով քննարկվում էին մեր երկրի տնտեսության և կառավարման համակարգի՝ ԱՀԿ պահանջներին համապատասխանության խնդիրները, ինչպես նաև ԱՀԿ անդամ պետությունների հետ փոխշահավետ առևտրի և համագործակցության հեռանկարները: Հարկ է նկատել, որ ԱՀԿ-ին անդամակցելուց՝ 2003թ. ի վեր տնտեսական դիվանագիտության ասպարեզում գոյություն ունեցող մարտահրավերները զնալով ավելանում են: Ի լրումն միջազգային ֆինանսական և տնտեսական կազմակերպությունների, Հայաստանը ներկայումս հարկադրված է հստակեցնել նաև արտաքին տնտեսական համագործակցության գլխավոր ուղղությունները նաև տարածաշրջանային տնտեսական և քաղաքական կազմավորումներում: Առավել բարդ իրավիճակ ձևավորվեց վերջին տարիներին Եվրամիության և ԱՊՀ Մաքսային միության հետ տնտեսական համագործակցության շրջանակներում՝ դրանց իրարամերժ որոշ հիմնադրույթների առկայության պայմաններում: Տվյալ դեպքում արդյունավետ ընտրության հնարավորությունը Հայաստանի տնտեսական դիվանագիտության օգնությամբ կարող է սահմանափակ լինել՝ առանց երրորդ կողմի մասնակցության կամ Մաքսային միության ու Եվրամիության միջև հիշյալ հիմնադրույթների, սակագների և սկզբունքների համաձայնեցման և ներդաշնակեցման: Այս քաղաքատնտեսական

² Juma, Calestous, "Africa and Brazil at the Dawn of New Economic Diplomacy", The Belfer Center for Science and International Affairs, Kennedy School of Government. February 26, 2013. <http://belfercenter.ksg.harvard.edu/publication/22793/>

թնջուկի տարիմաստություններից մեկն այն է, որ Մաքսային միության և Եվրամիության միջև ընտրության առջև կանգնած երկրներից ՀՀ-ը, Ուկրաինան և Մոլդովան Ռուսաստանի հետ միասին հանդիսանում են ԱՀԿ անդամ երկրներ, ինչն, ըստ էության, միջազգային չափորոշիչների և սկզբունքների կիրառման լրացուցիչ հնարավորություն է ընձեռում: Ընդհանուր առմամբ, հետխորհրդային երկրների կեսից ավելին անդամակցում է ԱՀԿ-ին, ինչն, ըստ էության պետք է նպաստեր միջազգային նույն չափորոշիչներով տնտեսական ինտեգրման որևէ ձևաչափի կիրառումն այս տարածաշրջանում:

Նկար 1. ԱՊՀ երկրների քաղաքական քարտեզը

Ինչ վերաբերվում է երկկողմ և բազմակողմ ընթացակարգերին և և սկզբունքներին, ապա դրանք մշակվել և արդյունավետ կիրառվում են ՄԱԿ-ի, Համաշխարհային բանկի, Արժույթի միջազգային հիմնադրամի, ԱՀԿ-ի և այլ միջազգային կառույցների կողմից: Ավելին, դրանք հարստանում են համաշխարհային տնտեսության ներսում նկատվող նոր միտումների և զարգացումների անմիջական ազդեցությամբ: Այս առումով հատկապես կարևորվում են ԱՀԿ գործառույթները, երկրների համար պարտադիր վավերացման ենթակա հիմնական համաձայնագրերը, սկզբունքները և առևտրի միջազգային կանոնների պահպանման ապահովման մեխանիզմները:³ Մինչ ԱՀԿ ստեղծումը, նման գործունեություն էր իրականացվում նաև դրա նախատիպը հանդիսացող Սակագների և առևտրի ընդհանուր համաձայնագրի /ՍԱԸՀ/ շրջանակներում, որն, ըստ էության, կարևոր դեր խաղաց ինչպես միջազգային առևտրային ռեժիմի

³ www.wto.org

ձևավորման, այնպես էլ, դրա հիմնական մասնակիցների դերերի հստակեցման, արդյունավետ ինստիտուցիոնալ կառուցվածքի, կազմակերպչական բաղադրիչների, մասնակցության սկզբունքների ու պայմանների, վեճերի կարգավորման մեխանիզմի բարելավման առումներով: Հիշյալ խնդիրների բարեհաջող լուծումները բխում են ՍԱԸՀ բազմակողմ առևտրային բանակցությունների նոր ռաունդից ("Չարգացման Դոհայի ռաունդ"): Մասնավորապես, հիշյալ փուլում առավել հստակեցվեցին ԱՀԿ անդամակցության պայմանները և ընթացակարգը: Ինչ վերաբերվում է ԱՀԿ-ին Հայաստանի անդամակցությանը, ապա այդ գործընթացի նպատակը և խնդիրները մանրակրկիտ քննարկվել են բանակցությունների գործընթացում հատուկ աշխատանքային խմբի, տնտեսական դիվանագիտության խողովակներով իրականացված երկկողմ և բազմակողմ կոնսուլտացիաների միջոցով, ինչն իր հերթին, պայմանավորել է բանակցությունների հաջորդական փուլերում գրանցված կարևորագույն արդյունքները:

Տնտեսական դիվանագիտության դերի բարձրացումը, մեր համոզմամբ, մեծապես պայմանավորված է տնտեսական գլոբալացման և տարածաշրջանայնացման մարտահրավերներով և ազգային տնտեսությունների համար նոր ձևավորվող պայմաններով ու հնարավորություններով, ինչն, իր հերթին ենթադրում է բիզնեսի և պետության իրական, ռազմավարական գործընկերություն:⁴ Միաժամանակ, գլոբալ տնտեսական փոփոխվող ռեժիմների նպատակներն ու խնդիրները պահանջում են գործընթացների կառավարման նոր մոտեցումներ և դրանց օգնությամբ մշակված ժամանակակից հայեցակարգեր: Այս ամենում իր կարևոր դերն ունի նաև ժողովրդական դիվանագիտությունը, որը ոչ պաշտոնական մակարդակում և առավել անկաշկանդ մթնոլորտում հնարավորություն է ընձեռում կենտրոնանալ տարբեր երկրների շահերի համադրման և մրցակցային առավելությունների արդյունավետ իրացման հեռանկարների վրա: Ինչպես վկայում է միջազգային փորձը, ժողովրդական դիվանագիտությունն, իր հերթին, ավելի արդյունավետ է դառնում, երբ իրականացվում է տարբերակված թիրախային և մասնագիտացված խմբերով՝ միկրո և փոքր բիզնեսի, գիտության, տեխնիկայի, արվեստի և այլ բնագավառների առավել հեղինակավոր ներկայացուցիչների գործուն մասնակցությամբ:

Չափազանցություն չի լինի նաև նկատել, որ տնտեսական դիվանագիտությունն այսօր Հայաստանի համար լրացուցիչ հնարավորություն է՝ նորովի և ավելի իրատեսորեն ձևակերպելու ռազմավարական խնդիրները և ընտրել դրանց լուծման արդյունավետ եղանակներ ու մեթոդներ: Հատկապես այն կարող է ավելի արդյունավետ դարձնել Հայաստանի Հանրապետության արտաքին տնտեսական քաղաքականությունը սոցիալ-տնտեսական բարեփոխումների ներկայիս

⁴ Պետություն – մասնավոր հատված համագործակցությունն ընկած է ներկայումս իրականացվող երկրորդ սերնդի բարեփոխումների հիմքում:

պայմաններում, երբ վերարժևորելով պետության դերը,⁵ որոշակիորեն վերարժևորվում է նաև արտաքին տնտեսական քաղաքականության էությունը, նպատակներն ու սկզբունքները:

Աղյուսակ 1. Պետական կարգավորման փոփոխությունները 1991-2011թթ.

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Ներդրումային միջավայրը կարգավորող օրենքների փոփոխություններ ներկայացրած երկրների քանակը	35	43	57	49	64	65	76	60	63	45
Օրենսդրական, կանոնակարգող փոփոխությունների քանակը. այդ թվում՝	82	79	102	110	112	114	151	145	140	81
- արտաքին ներդրումները խթանող	80	79	101	108	106	98	135	136	131	75
- արտաքին ներդրումներին խոչընդոտող	2	-	1	2	6	16	16	9	9	5

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Ներդրումային միջավայրը կարգավորող օրենքների փոփոխություններ ներկայացրած երկրների քանակը	51	43	59	80	77	74	49	41	45	57	44
Օրենսդրական, կանոնակարգող փոփոխությունների քանակը. այդ թվում՝	97	94	126	166	145	132	80	69	89	112	67
-արտաքին ներդրումները խթանող	85	79	114	44	119	107	59	51	61	75	52
- արտաքին ներդրումներին խոչընդոտող	2	12	12	20	25	25	19	16	24	36	15

Առավել միասնական տեսակետ է ձևավորվել, հատկապես, շուկայական հարաբերություններում գերկենտրոնացած կապիտալի պայմաններում մենաշնորհի սահմանափակմանն ուղղված պետական միջամտության, հակամենաշնորհային օրենքների կիրառման, դրանց կիրառման անհրաժեշտության շուրջ: Ինչպես վկայում են աղյուսակում միջամտության ներկայացված տվյալները, պետական կարգավորմանը միտված օրենսդրական փոփոխությունները, որոշ բացառությամբ, հիմնականում աճի միտում ունեն: Հիշյալ հիմնահարցերին անդրառնալը հավասարապես կարևոր է ինչպես ներտնտեսական հարաբերությունների կարգավորման, այնպես էլ արտաքին, միջազգային առևտրում տեղի ունեցող երևույթների ճիշտ գնահատման, մեկնաբանման և երկրի տնտեսական դիվանագիտությունն ի նպաստ նոր ձևավորվող տնտեսակարգին հնարավորինս արդյունավետ օգտագործելու տեսանկյունից:

Միաժամանակ, այս ամենն օգնում է պետության աջակցությամբ ընտրել տնտեսական քաղաքականության խնդիրների հանգուցալուծման առավել իրատեսական ձևերը: Հատկանշական է, որ երկրի զարգացմանն ուղղված դիվանագիտական օգնությունը դիտարկվում է որպես արտաքին քաղաքական և տնտեսական շահերի ապահովման գործիք, ինչը մեծապես

⁵ Տե՛ս՝ United Nations Conference on Trade and Development, World Investment Report Foreign Direct Investment and the Challenge of Development, United Nations, New York and Geneva, 1999-2012, p.6.

պայմանավորված է աջակցության աշխարհագրական և ճյուղային կառուցվածքով, ծավալներով և դինամիկայով, քաղաքական և տնտեսական պայմաններով: Ջարգացման հիմնահարցերը մշտապես քննարկման առարկա են նաև տարբեր ձևաչափերով կազմակերպվող հատուկ համաժողովներում, մասնավորապես, ուշադրության կենտրոնում պահելով զարգացմանն ուղղված օգնության առաջնահերթություններն ու նպաստավոր պայմանների ձևավորման խնդիրները, բանակցությունների և որոշումների կայացման կանոնները, միջազգային կառույցների դերը դոնորների մոբիլիզացման և համակարգման, ինչպես նաև ռազմավարական գործընկերության, բիզնեսի աշխուժացման գործում: Ջարգացմանն ուղղված տնտեսական դիվանագիտության դերին, մասնավորապես, հատուկ ուշադրություն են դարձնում “Մեծ ութնյակի”, “Մեծ քսանյակի”, ՄԱԿ-ի գլոբալ համաժողովները և ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեան, Վերակառուցման և Ջարգացման Միջազգային Բանկը /ՎՋՄԲ/ և Համաշխարհային բանկի մյուս կառույցները, տարածաշրջանային բանկերը /Ասիական Ջարգացման Բանկը, Աֆրիկյան Ջարգացման Բանկը, Ջարգացման Միջամերիկյան Բանկը, Վերակառուցման և Ջարգացման Եվրոպական Բանկը/, ՄԱԿ-ի կատուկ կազմակերպությունները և հիմնադրամները, ԱՄՆ-ի Միջազգային Ջարգացման Գործակալությունը, Միջազգային Ջարգացման Կանադական Գործակալությունը և այլն:

Տնտեսական աճի և մարդկային զարգացման ապահովման գործում, ինչպես վկայում են միջազգային փորձագետներից շատերը, տնտեսական դիվանագիտության խնդիրները սերտորեն առնչվում են երկրի տնտեսական անվտանգությանը և դրա հայեցակարգերին:⁶ Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ տնտեսական անվտանգության ավանդական սպառնալիքներն օրեցօր համալրվում են նոր աղբյուրներով,⁷ ակնհայտորեն մեծանում է տնտեսական դիվանագիտության դերը երկրի տնտեսական անվտանգությանն առնչվող սպառնալիքների վնասազերծման գործում (մրցակցության հավասար պայմանների ապահովում, արտերի ապրանքային հումքային և այլ շուկաներին անարգել ելքի ապահովում, համաշխարհային օվկիանոսի և տիեզերքի օգտագործման համար համատեղ ծրագրերի, միջազգային տրանսպորտային փոխադրումների անվտանգության ապահովում, բնապահպանական աղետների կանխում, համաշխարհային տնտեսական գործընթացներում Հայաստանի Հանրապետության ինտեգրման աջակցություն և քաղաքական ու տնտեսական վարկանիշի բարձրացում և այլն): Տնտեսական անվտանգության ցուցանիշներն, ընդհանուր առմամբ, ունեն սահմանային մեծություններ, որոնց գերազանցման

⁶ Moons, Selwyn and Van Bergeijk, Peter A. G., *Economic Diplomacy and Economic Security*, New Frontiers for Economic Diplomacy, Carla Guapo Costa, ed., Instituto Superior de Ciências Sociais e Políticas, 2009, pp. 37-54; Экономическая дипломатия в условиях глобализации. / под общей ред. Л.М. Капицы (авторы: Л.М. Капица, Горбанёв В.А., Мавланов И.Р. и др.)// - М.: "МГИМО-Университет", 2010. 62- 63с.,

⁷ Глазьев С. Основы обеспечения экономической безопасности страны- альтернативный реформационный курс. РЭЖ N 1 и 2, 1997; Глазьев С. Стабилизация и экономический рост. Вопросы экономики N 1, 1997; Глазьев С. Центральный Банк против промышленности России. Вопросы экономики N 1 и 2, 1998; Глазьев С. Геноцид. Россия и новый мировой порядок. Стратегия экономического роста на пороге XXI века. Москва, 1997.

պարագայուն դրանք վերածվում են սպառնալիքների: Հայաստանի Հանրապետությունում հիշյալ ցուցանիշներն, ըստ Ա.Գլազկի, ունեն հետևյալ պատկերը:

Աղյուսակ 2. Տնտեսական անվտանգության ցուցանիշների սահմանային մեծությունները⁸

Տնտեսական անվտանգության ցուցանիշները	Սահմանային մեծությունը %	Վիաստացի ՀՀ-ում
1. ՀՆԱ-ի ծավալը, այդ թվում՝ յոթնյակի միջինի նկատմամբ, միջին հաշվով յոթնյակի բնակչության մեկ շնչին ընկնող միջին հաշվով աշխարհի բնակչության մեկ շնչին ընկնող	75 50 100	0,03 1,08 33
2. Վերամշակող արդյունաբերության տեսակարար կշիռն արդյունաբերական արտադրության մեջ	70	12
3. Մեքենաշինության տեսակարար կշիռն արդյունաբերական արտադրության մեջ	20	2,1
4. Ներդրումների ծավալը, ՀՆԱ-ի նկատմամբ, %	25	30
5. Պաշտպանության ծախսերը ՀՆԱ-ի նկատմամբ, %	5	3,9
6. Գիտական հետազոտության վրա ծախսերը, ՀՆԱ-ի նկ. %	2	1,2
7. Թողարկվող արտադրանքի ծավալում մոր արտադրատեսակների տեսակարար կշիռը (մեքենաշինություն)	6	0,1
8. Նվազագույն կենսամակարդակից ցածր եկամուտներ ունեցող մարդկանց տեսակարար կշիռը բնակչության մեջ, %	7	35
9. Բնակչության երկարակեցությունը	70 <i>лет</i>	74
10. 10% ամենաբարձր և 10% ամենացածր եկամուտներ ունեցող բնակչության խմբերի եկամուտների միջև տարբերությունը	8 <i>раз</i>	30 <i>раз</i>
11. Հանցագործության մակարդակը (100.000 բնակչ.ն հաշվով հանցագործությունների քանակ)	5000	868
12. Կրթության ծախսերը ՀՆԱ-ի նկատմամբ, %	10	2,8
13. Գործազրկության մակարդակը	7	15,2
14. Ինֆլյացիայի տարեկան մակարդակը	20	4
15. Ներքին պարտքի ծավալը, ՀՆԱ-ի նկատմամբ %-ով	30	35
16. Ներքին պարտքի սպասարկման և մարման ընթացիկ պահանջը, բյուջեի հարկային մուտքերի նկատմամբ %-ով	25	32
17. Արտաքին պարտքի ծավալը, ՀՆԱ-ի նկատմամբ %	25	41
18. Արտաքին փոխառությունների տեսակարար կշիռը բյուջեի դեֆիցիտ ծածկման մեջ	30	38,3
19. Բյուջեի դեֆիցիտը, ՀՆԱ-ի նկատմամբ %-ով	5	3
20. Դրամական զանգվածի նկատմամբ արտարժույթի ծավալը	10	23,2
21. Կանխիկ արտարժույթի ծավալը կանխիկ դրամի նկատմամբ	25	32,1
22. Դրամական զանգված, M2, ՀՆԱ-ի նկատմամբ %	50	29,5
23. Ներքին սպառման մեջ ներմուծման տես. կշիռը, Այդ թվում պարենային՝	30 25	73,8 60,64

⁸ Աղբյուրը՝ ՀՀ Վիճակագրության ազգային ծառայության տվյալները

Ներկայումս երկրի տնտեսության առջև ծառայած կարևորագույն խնդիրներից են երկրի պետական բյուջեի, վճարային և առևտրային հաշվեկշիռների խրոնիկ պակասուրդները: Ուստի կասկածից վեր է առևտրի շահավետ պայմանների ապահովման և արտահանման զարգացման անհրաժեշտությունը դիվանագիտական մեթոդներով:⁹ Մասնավորապես, կարևորվում է արտաքին երկկողմ և բազմակողմ առևտրի դերը տնտեսական զարգացման մեջ: Միաժամանակ, արդյունավետ արտաքին առևտրի միջոցով հնարավոր է էապես ամրապնդել երկրի դիրքերն ինչպես միջազգային մասնագիտացման, այնպես էլ տնտեսական բազմակողմանի համագործակցության ասպարեզներում, ինչն, իր հերթին, կարող է իրականություն դառնալ երկրի բանիմաց և փորձառու արտաքին տնտեսական հարաբերությունների գործակալների հետևողական և համադրված աշխատանքի պարագայում: Իսկ աշխատանքի հիմնական առանցքը, բնականաբար, երկկողմ և բազմակողմ բանակցություններն են, որոնց նպատակներից և հիմնական ուղղություններից, բանակցությունների առարկա հանդիսացող առևտրային համաձայնագրերի նախագծերից են կախված բանակցության մյուս կողմերի՝ երկրների տարբեր խմբերի և առանձին երկրների դիրքորոշումները: Հայաստանի համար ներկայումս առավել կարևորվում են երկրի արտահանման կարողությունը ներկայացնող գիտատար ճյուղերի, ինչպես նաև գյուղատնտեսական ապրանքների և ծառայությունների արտահանման հարցերով երկարաժամկետ առևտրային համաձայնագրերը: Հատկապես կարևորվում է գիտությանը տրամադրվող ռեսուրսների ավելացման խնդիրները, որոնք կարող են լուծվել տվյալ դեպքում ոչ միայն ներքին, այլև արտաքին աղբյուրների հաշվին: Իսկ ներկայումս, ինչպես հայտնի է, դրանք խիստ անբավարար ծավալներ են կազմում: ՀՆԱ-ում գիտությանը տրամադրվող հատկացումների փոփոխության դինամիկան ԱՊՀ երկրների համար 1990-2011թթ. ներկայացված է աղյուսակում:

Աղյուսակ 3. ԱՊՀ երկրների ՀՆԱ-ում գիտության վրա կատարված ծախսերը 1990- 2011թթ. ¹⁰

Երկիր	1990	1995	2001	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Հայաստան	2.5	0.1	0.3	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.3	0.2	0.3
Ադրբեջան	1	0.3	0.3	0.3	0.3	0.2	0.2	0.2	0.2	0.3	0.2	0.2
Բելառուս	2.3	1	0.8	0.6	0.6	0.7	0.7	1.0	0.7	0.6	0.8	0.9
Վրաստան	1.2	0.1	0.2	0.1	0.2	0.2	-	-	-	-	-	-
Ղազախստան	0.7	0.3	0.3	0.3	0.2	0.3	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
Ղրղզստան	0.7	0.3	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.3	0.3
Մոլդովա	1.6	0.8	0.5	0.3	0.3	0.4	0.4	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5
Ռուսաստան	3	0.8	1.1	1.3	1.2	1.1	1.1	1.1	1.0	1.3	1.2	-
Տաջիկստան	0.7	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	-	-
Ուկրաինա	2.3	1.3	1.1	1.1	1.1	1.2	0.9	0.9	0.8	0.9	0.9	0.8

⁹ Glasser, Bonnie, "China's Coercive Economic Diplomacy: A New and Worrying Trend", Center for Strategic and International Studies, August 6, 2012. <http://csis.org/publication/chinas-coercive-economic-diplomacy-new-and-worrying-trend>

¹⁰ <http://www.azstat.org>, <http://www.armstat.am>, <http://www.belstat.gov.by>, <http://www.stat.kz>, <http://www.stat.kg>, <http://www.statistica.md>, <http://www.gks.ru>, <http://www.stat.tj>, <http://www.ukrstat.gov.ua>

Իրականում, երկկողմ և բազմակողմ բանակցությունների դիվանագիտական աջակցությունն էական դեր է խաղում հատկապես միջազգային բանակցություններում ազգային պատվիրակության դիրքորոշման ձևավորման, ինչպես նաև հնարավոր գործընկերների աջակցության մոբիլիզացիայի, կարևորագույն հիմնախնդիրների շուրջ կոնսենսուսի կամ փոխզիջումային լուծումների մշակման և շահագրգիռ ազգային տնտեսական գործակալների մասնակցության ապահովման գործում: Տնտեսական դիվանագիտությունը կարևոր դերակատարություն ունի նաև երկրի կառավարման մարմինների տեղեկատվական-վերլուծական ապահովման և երկրի համար առավել կարևոր խնդիրների շուրջ առանձին բանակցությունների ընթացքի վերաբերյալ հավաստի և սպառիչ հանրային իրազեկման ապահովման հարցում:¹¹

Տնտեսական դիվանագիտության աջակցությունն առավել պահանջարկված է նաև ներդրումային գործունեության ոլորտում: Մասնավորապես, միջազգային ներդրումային գործունեության շրջանակներում նման աջակցությամբ կարելի է ակնկալել ներդրումային ռեժիմների միջազգային համակարգի և համապատասխան չափորոշիչների ներդրումը: Վերջին տարիներին հատուկ կարևորություն են ձեռք բերում երկկողմ և տարածաշրջանային ներդրումային համաձայնությունները՝ բարենպաստ ներդրումային միջավայրի ապահովման գործում: Ընդամին, առավել արդյունավետ են ներդրումային համաձայնությունների այն հիմնական բաղադրիչները, ներդրումային գործունեության ռեժիմները, որոնք հիմնված են ազգային շահերի, առավել բարենպաստ, խելամիտ և արդյունավետ սկզբունքների վրա: Հենց նման սկզբունքների օգնությամբ կարելի է տարբերակել, մասնավորապես, վերազգային ընկերությունների կողմից նախաձեռնած միջազգային ներդրումային ծրագրերը, որոնք ոչ միշտ կարող են հավասարապես օգտակար և արդյունավետ լինել տվյալ ընկերությունների և ներդրումներ ընդունող երկրի համար: Սա, իր հերթին, վկայում է, որ առավել հաճախ պետք է կողմնորոշվել ոչ միայն արտերկրից առաջարկվող ներդրումային ծրագրերով, այլ, լինելով ավելի նախաձեռնողական և նախահարձակ, լավագույնս օգտագործել արտաքին ներդրումների ներգրավման դիվանագիտական մեթոդները: Դրանք ներառում են ներդրողների ֆորումների կազմակերպումն ինչպես տվյալ երկրում, այնպես էլ առավել իրատեսական սպասելիքներ պարունակող գործընկեր-երկրներում, հյուրընկալող երկրում ազգային ներդրումների համար բարենպաստ պայմանների ապահովումը, դեսպանատների կողմից հյուրընկալող երկրում ազգային ներդրողների գործունեության համակարգումը և այլն: Ներդրումային գործընթացում առանձնահատուկ ուշադրության են արժանի նաև համապատասխան վերլուծական և տեղեկատվական գործունեությունը, ներդրումային ծրագրերի իրավաբանական աջակցության ապահովումը և այլն: Միաժամանակ, մեր համոզմամբ, կարևորվում է ազգային

¹¹ "Remarks by Secretary of State Hillary Rodham Clinton". Economic Club of New York. October 14, 2011. Retrieved 4/10/2013.<http://www.state.gov/secretary/rm/2011/10/175552.htm>; MacLeod, Calum, "China asserts its territorial claims in South China Sea", USA Today, April 26, 2012. <http://usatoday30.usatoday.com/news/world/story/2012-04-26/south-china-sea-philippines/54566350/1>

ներդրումների խրախուսումը, առանձին համապետական նշանակության ծրագրերի լոբբինգը, ներդրումային դաշտում քաղաքական ճնշումների թուլացումը և տեղական ներդրողի համար տնտեսական շահարգիռ մեխանիզմների ձևավորումը: Պակաս կարևոր չէ նաև ազգային ներդրողների համար արտերկրում կազմակերպվող ներդրումային մրցույթներին մասնակցության աջակցությունը, ինչը ևս տնտեսական դիվանագիտության կարևոր գործառնություններից մեկը պետք է դասվի:¹²

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Հայաստանի կարևորագույն մրցակցային առավելություններից մեկը երկրի գիտական միտքն է ու մտավոր կարողությունը, տնտեսական դիվանագիտությունը պետք ուղղված լինի նաև արտերկրում Հայաստանի մտավոր ռեսուրսը պատշաճ ներկայացնելու, երկրում հավատարմագրված դիվանագիտական կառույցների, միջազգային կազմակերպությունների օգնությամբ ազգային մտավոր ռեսուրսների առևտրայնացմանը և նոր տեխնոլոգիաների միջազգային շուկաների մուտքն ապահովելու գործին:

Ի տարբերություն այլ ապրանքների և ծառայությունների, մտավոր ռեսուրսներն ունեն իրենց յուրահատկությունները: Երկրի մտավոր սեփականությունը և դրա հիմնական ձևերը ենթակա են ոչ միայն տեղական օրենսդրությամբ սահմանված կանոնակարգման, այլև պարտադիր կարգով գործում են մտավոր սեփականության պաշտպանության միջազգային ռեժիմի շրջանակներում և պետք է համարժեք լինեն ԱՀԿ և ՄՍՄԿ /Մտավոր սեփականության միջազգային կազմակերպություն/ սահմանած չափորոշիչներին, ինչն էլ կարգավորում է մտավոր արտադրանքի միջազգային առևտուրը: Միջազգային կազմակերպությունների կողմից, ի թիվս մտավոր ռեսուրսների առևտրայնացման այլ հիմնահարցերի /գնահատում, պատենտների պաշտպանություն, մտավոր արտադրանքի շուկայի կառուցվածքի արդյունավետություն/, հստակ կանոնակարգվում են միջազգային պատենտների և լիցենզիաների /արտոնագրեր/ ձեռք բերման գործընթացները, ինչն էլ պայմանավորում է մտավոր սեփականության մեջ ներդրումների որոշակի առանձնահատկությունները:

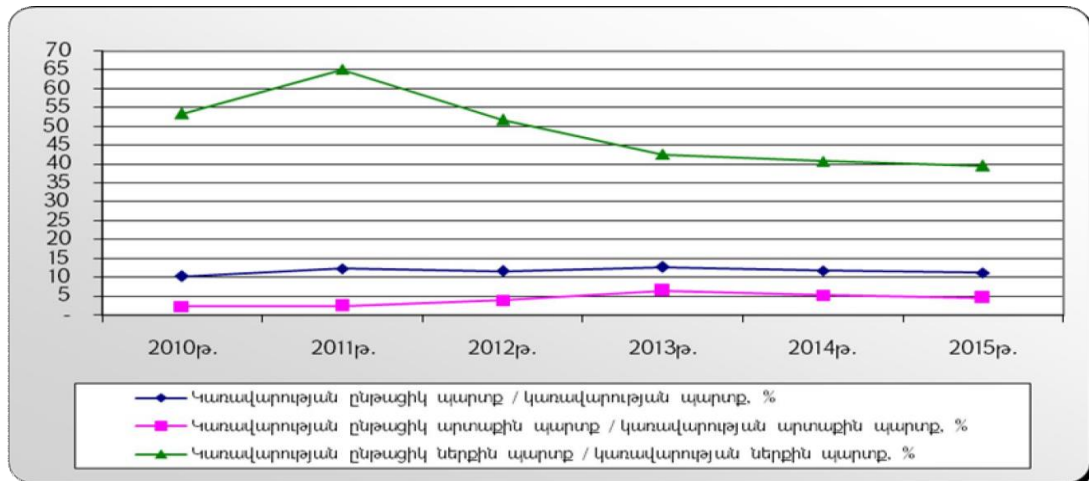
Կասկածից վեր է, որ առանց դիվանագիտական մեթոդների օգտագործման, առանձին գիտնականների և նորարների համար անհաղթահարելի դժվարություն կարող է ներկայացնել ազգային մտավոր արտադրանքի առաջխաղացումն արտերկրում: Ուստի տնտեսական դիվանագիտությունը կոչված է, մի կողմից, ապահովել երկրի գիտնականների և մասնագետների մասնակցությունը միջազգային գիտահետազոտական և գիտելիքների փոխանակման նախագծերում, իսկ մյուս կողմից՝ ազգային տնտեսական գործակալների համար նոր տեխնոլոգիաների միջազգային շուկաների մատչելիություն, ինչպես նաև արտերկրի մտավոր ռեսուրսներ, նոր տեխնոլոգիաներ ներգրավել ազգային տնտեսությունում: Նույն նպատակին

¹² Bose, Pratim Ranjan, "Economic Diplomacy, Indian Style", The Hindu Business Line, March 28, 2013. <http://www.thehindubusinessline.com/opinion/columns/economic-diplomacy-indian-style/article4558849.ece>; *Мировая экономика*, 2-ое издание. Под. ред. д.э.н., проф. Булатова А. С., ЭКОНОМИСТ, Москва, 2007 г.

Այս բնագավառում, ինչպես վկայում է միջազգային փորձը, կարող են ծագել որոշակի հակասություններ՝ պետական և մասնավոր շահերի միջև: Դրանք կարող են հաջողությամբ հանգուցալուծվել պետության գերակա շահերի և երկրի տնտեսության զարգացման առաջնահերթությունների շրջանակներում:

Այսպիսով, տնտեսական դիվանագիտության հիմնական նպատակը երկրի զարգացմանն առավելագույն մասնագիտական օգնությունն է և նախաձեռնողական քաղաքականությունը: Մասնավորապես, կարևորվում է զարգացման նպատակների համար լրացուցիչ ֆինանսական ռեսուրսների հանդեպ տնտեսության պահանջարկի բավարարումը, ներառյալ՝ արտաքին /պետական և մասնավոր/ ֆինանսական աղբյուրների ներգրավումը: Այս իմաստով հատուկ ուշադրության են արժանի զարգացման նպատակով ներգրաված ֆինանսական ռեսուրսների օգտագործման արդյունավետության խնդիրները, որոնցից առավել էական են արտաքին պարտքի կառավարման, դրա ծավալների կրճատման, արդյունավետ կառուցվածքի ձևավորման և աճի դինամիկային առնչվող հիմնահարցերը: Ներկայումս ձևավորված կառավարության ընթացիկ պարտքի և կառավարության պարտքի հարաբերակցությունը ներկայացված է ստորև բերված նկարում:

Նկար 3. Կառավարության ընթացիկ պարտքի և կառավարության պարտքի հարաբերակցությունը 2010-2015թթ.¹⁴

Արտաքին և ներքին պարտքի սպասարկման խնդիրներին, երկրի կառավարության կողմից իրականացվող ֆինանսական ռեսուրսների տրամադրման ձևերի և պայմանների կարգավորման քաղաքականությունից բացի, պարբերաբար անդրադառնում են նաև միջազգային ֆինանսավարկային կազմակերպությունները, ՄԱԿ-ի մասնագիտացված կառույցներից՝ Զարգացման Ծրագիրը /UNDP/ և այլն:

¹⁴ ՀՀ ֆինանսների նախարարության ՀՀ պետական պարտքի կառավարման վարչության տվյալները:

Ջարգացմանն աջակցող գործառույթներ ունեն մասն ազգային տարբեր գործակալությունները, ինչպես մասն դոնոր երկրների և կազմակերպությունների միությունները, որոնք համադրում են տարբեր կողմերի գործունեությունը՝ միևնույն խնդիրների հանգուցալուծման գործում: Մեր երկրում այդ գործառույթներն իրականացնում է Ջարգացման հայկական գործակալությունը, որի գործունեությունն առայժմ հեռու է բավարար գնահատականից:

Անդրադառնալով առանձին երկրների, տարածաշրջանային խմբավորումների՝ տնտեսական դիվանագիտության ասպարեզում կուտակած փորձին, հարկ է նկատել, որ Արևմուտքի զարգացած մի շարք երկրների տնտեսական դիվանագիտության նպատակները, խնդիրները և գործիքները երբեմն տարբերվում են զարգացող և անցումային տնտեսություններ ունեցող երկրներից: Այսպես օրինակ, որոշ փորձագետների վկայությամբ¹⁵, ԱՄՆ-ի տնտեսական դիվանագիտությունը հիմնված է “տնտեսական էքսպանսիայի” սցենարի վրա, մինչդեռ Մեծ Բրիտանիայի տնտեսական դիվանագիտությանը հատուկ է “կոնսերվատիվ” տարբերակը, իսկ Գերմանիայի տնտեսական դիվանագիտությանը բնորոշ է համեմատաբար ավելի “ճկուն” գործելաոճը: Թեև զարգացող երկրները փորձում են փոխառել զարգացած երկրներին հատուկ տնտեսական դիվանագիտության նպատակները, խնդիրները և կիրառել դրանց առավել արդյունավետ գործիքները, այնուհանդերձ քիչ չեն մասն էական տարբերությունները: Չինաստանի պարագայում տնտեսական դիվանագիտությունը սերտորեն առնչվում է “մեծ թվերի” էֆեկտի կիրառման և չինական սփյուռքի ներուժի օգտագործման հետ:¹⁶ Չնդկաստանի տնտեսական դիվանագիտությունն առանձնանում է տեղեկատվական և հեռահաղորդակցությունների ոլորտի տեխնոլոգիաների, դեղագործության, գյուղատնտեսության ոլորտների զարգացմանն ուղղված հստակ հայեցակարգերի և արտոնությունների համակարգով: Հատուկ վերլուծության առարկա է մասն Հարավային Կորեայի տնտեսական դիվանագիտությունը, որը համեմատաբար կարճ ժամանակահատվածում նպաստեց երկրի մրցակցային առավելությունների առավել արդյունավետ իրացմանը: Վերջապես, զարգացող երկրների տնտեսական դիվանագիտության ասպարեզում եզակի երևույթ չէ “կոլեկտիվ-խմբային” տարբերակը (77-ի խումբը): Մի շարք երկրներ իրենց տնտեսական շահերն և առաջ են մղում ոչ թե առանձին-առանձին, այլ՝ համատեղ, երբեմն նախընտրելով մասն ռազմավարական դաշինքների ստեղծումը: Դրանցից առավել հայտնի է հունք արդյունահանող երկրների տնտեսական դիվանագիտությունը և ՕՊԵԿ-ի՝ նավթ արդյունահանող երկրների կազմակերպության օրինակը¹⁷, ինչը գործնականում թույլ տվեց ոչ միայն համատեղել և պաշտպանել այդ երկրների շահերը, այլև որոշակի իմաստով ձևավորել և վերահսկել նավթամթերքների գները համաշխարհային շուկայում:

¹⁵ Roche, Elizabeth, "India goes from aid beneficiary to donor", Ministry of External Affairs, Government of India, July 1, 2012. <http://www.mea.gov.in/articles-in-indian-media.htm?dtl/19976>

¹⁶ Bijian, Zheng, "China's 'Peaceful Rise' to Great-Power Status", Foreign Relations, October 2005; Glaser, Bonnie, "China's coercive economic diplomacy: a new and worrying trend", Center for Strategic and International Studies, August 6, 2012. <http://csis.org/publication/chinas-coercive-economic-diplomacy-new-and-worrying-trend>

¹⁷ www.opec.org

Ներկայումս գնալով ավելի մեծ տարածում է գտնում տարածաշրջանային տնտեսական դիվանագիտությունը: Դա իր դրսևորումներն է գտնում հատկապես տարածաշրջանային տնտեսական խմբավորումներում՝ Հյուսիս Ամերիկյան ազատ առևտրի գոտում, Հարավ-արևելյան Ասիայի երկրների ասոցիացիայի շրջանակներում, Մաքսային միությունում, իսկ Եվրոպական Միության տնտեսական դիվանագիտությունը կրում է “մայրցամաքային” համագործակցության բնույթ: Այն վերածվել է ազդեցության ուղեծիր ներգրավելու միասնական քաղաքականության և իր մեջ ներառում է Եվրոպական Միության ընդհանուր ռազմավարություն՝ երրորդ երկրների նկատմամբ: Վերջինս ունի միանգամից մի քանի արտահայտչաձևեր և համագործակցության ձևաչափեր. “Եվրոպական Միության ընդարձակում”, “Եվրոպական հարևանության քաղաքականություն”, “Բարի դրացիական համաձայնություններ”, Կայունության պակտ, “Ընդհանուր տնտեսական տարածք”, “Արևելյան գործընկերություն”, որոնք անհրաժեշտաբար ենթադրում են գործիքների, չափորոշիչների, ընթացակարգերի և կանոնների ներդաշնակեցում, առևտրի ազատականացում և զարգացում, ներդրումային ռեժիմների համահարթեցում, տնտեսական և տեխնիկական օգնություն:¹⁸

Կարևոր է դիտարկել նաև միջխմբային տնտեսական դիվանագիտության ձևերը, մասնավորապես զարգացած և զարգացող երկրների միջև դինամիկ զարգացող հարաբերությունների համատեքստում:¹⁹ Դրանք պահանջում են նաև զարգացող երկրների հետ դոնոր կազմակերպությունների և երկրների ընդհանուր մոտեցումների մեխանիզմների մշակում, ինչը վերջին տարիներին հնարավորություն է ստեղծել ձևավորել Փարիզի ակումբը, Տրանսատլանտյան գործընկերությունը, տարածել Վաշինգտոնյան կոնսենսուսի սկզբունքները և այդ նպատակին ծառայեցնել “զարգացած երկրների ակումբի” Տնտեսական Համագործակցության և Ջարգացման Կազմակերպության երկրների խորհրդակցությունները, բանակցային նոր մարտավարությունները, ինչպես նաև տնտեսական խթանների և քաղաքական ճնշումների օգտագործումը: Հայաստանի համար նման ձևաչափ կարող է դառնալ Մաքսային միությունը, որի շրջանակներում հնարավոր է դիտարկել նաև տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրման նոր ձևերնու հնարավորությունները:

Այսպիսով, տնտեսական դիվանագիտությունն ունի առանցքային նշանակություն երկրի տնտեսության առջև ծառայած բազմաբնույթ մարտահրավերների հաջող հանգուցալուծման համար: Միաժամանակ, այն կարող է նպաստել երկրի բրենդի ձևավորմանն ու իրացմանը, ազգային մրցակցային առավելությունների բացահայտմանը և տնտեսության մրցունակության մակարդակի բարձրացմանը: Հետևաբար, բավարար հիմքերը կան եզրակացնելու, որ այն կարող է գործնականում շահեկանորեն լրացնել տնտեսական, սոցիալական, անգամ՝ քաղաքական առաջընթացի պետության կողմից օգտագործվող ռեսուրսների զինանոցը:

¹⁸ Van Bergeij, Peter A. G., "Economic Diplomacy and the Geography of International Trade", Edward Elgar Publishing, North Hampton, 2009, pp. 127.

¹⁹ Каррон де ла Каррьер Г. Экономическая дипломатия. Дипломат и рынок, М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), с. 201.